

УДК 78:133.4:(355.48(470+571):(477)«2022»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-1-20>

Анна ДИМОВСЬКА,
orcid.org/0000-0002-1300-5463
кандидат філологічних наук,
викладач української філології
Комунального закладу «Балтський педагогічний фаховий коледж»
(Балта, Одеська область, Україна) annadymt@ukr.net

ЖІНОЧА СТРАТЕГІЯ ОПОРУ КРАЇНИ-АГРЕСОРУ В ПІСНЯХ СТАСІК «КОЛИСКОВА ДЛЯ ВОРОГА» ТА ANGY KREYDA «БУДЕ ТОБІ, ВРАЖЕ»

Протягом восьми століть мистецтво є полем протистояння в українсько-російських взаєминах, адже у його зразках закодовано надчасові архетипні смисли, які здатні пробудити в реципієнтах почуття національної гордості й свідомість свого коріння. У різних видах мистецтва оприявлено численні стратегії українського культурного опору, які переважно зводяться до ініціювання північно-східних сусідів, усвідомлення власної тожсамості, цілковитого розмежування й подолання колоніального комплексу меншовартості. Серед жіночих стратегій опору імперському впливові особлива роль належить голосу архетипної матері, яка промовляє від імені народу до його ворогів. Прикладами реалізації цієї стратегії від моменту збройної агресії РФ на Донбасі до повномасштабного вторгнення стали пісні СТАСІК «Колискова для ворога» (2019) та Angy Kreyda / Енджі Крейда «Буде тобі, враже» (2022) на тексти А. Шевченко та Л. Горової. Ці твори за змістом і формою тяжіють до фольклорного жанру замовляння як одного з найбільш архаїчних феноменів людської культури; у них присутнє магічно-сакральне начало, виразником якого в обох випадках стає жінка-мати-відьма, яка проклинає ворога, прирікаючи його на вічний сон / смерть. Обидві пісні є спробами навіювання, маніпуляції свідомістю окупантів задля досягнення мети – цілковитого здолання й перемоги. Їм також властиве чітке функціональне відображення адресата (ворога) у вигляді спеціальних формульних висловів. Серед музичних особливостей «Колискової для ворога» лірична наспівність, чергування натурального і гармонічного мінору з гуцульським ладом, поступовий розвиток динаміки, низька теситура й октавний стрибок у кульмінації. Мелодія «Буде тобі, враже» медитативна, одноманітна, що відповідає монотонній речитативності фольклорних замовлянь. Ефектна візуалізація текстів А. Шевченко та Л. Горової у відеокліпах, які мають багатомільйонні перегляди на YouTube, посилює естетичне враження і макабричний вплив текстів, які виражають на цьому етапі боротьби колективне прагнення всього українського жіноцтва (архетип матері-відьми, Березини роду) захистити свій народ.

Ключові слова: архетип, замовляння, жінка, мати, відьма, Березиня.

Anna DYMOVSKA,
orcid.org/0000-0002-1300-5463
Candidate of Philological Sciences,
Lecturer of Ukrainian Philology
Municipal Establishment “Balta Pedagogical Professional College”
(Balta, Odesa region, Ukraine) annadymm@ukr.net

WOMEN’S STRATEGY OF RESISTANCE TO THE AGGRESSOR COUNTRY IN THE SONGS OF STASIK “LULLABY FOR THE ENEMY” AND ANGY KREYDA “VRAZHE” (“ENEMY”)

For eight centuries, art has been a field of confrontation in Ukrainian-Russian relations, as its samples have encoded timeless archetypal meanings that can awaken in recipients a sense of national pride and awareness of their roots. Numerous strategies of Ukrainian cultural resistance have been revealed in various forms of art, which mainly boil down to alienation from northeastern neighbors, awareness of one’s own identity, complete separation and overcoming of the colonial inferiority complex. Among women’s strategies of resistance to imperial influence, a special role belongs to the voice of the archetypal mother, who speaks on behalf of the people to its enemies. Examples of implementation of this strategy from the moment of the armed aggression of the Russian Federation in Donbas to the full-scale invasion were the songs of STASIK “Lullaby for the enemy” (2019) and Angy Kreyda “Vrazhe” (2022) with lyrics by A. Shevchenko and L. Horova. In terms of content and form, these works gravitate to folklore, namely to the genre of spells as one of the most archaic phenomena of human culture; they have a magical-sacred beginning, the exponent of which in both cases is a woman-mother-witch who curses the enemy, dooming him to eternal sleep/death. Both songs are attempts to suggest, manipulate the consciousness of the occupiers in order to achieve the goal of complete defeat and victory. They are characterized by a clear functional representation of the addressee (enemy) in the form of special formulaic expressions.

Among the musical features of “Lullaby for the Enemy” is lyrical tune, interchange of natural and harmonic minor with Hutsul manner, gradual development of dynamics, low tessitura and octave leap at the climax. The melody “Vrazhe” is meditative, monotonous, which corresponds to the monotonous recitative of folklore spells. The effective visualization of the texts by A. Shevchenko and L. Horova in video clips that have millions of views on YouTube enhances the aesthetic impression and the macabre impact of the texts, which express the collective desire of all Ukrainian women (the archetype of the mother-witch, the Berehynia (Keeper) of the family) to protect their people at this stage of the struggle.

Key words: archetype, spell, woman, mother, witch, Berehynia.

Постановка проблеми. Одним із фронтів метафізичної боротьби українців у війні з Росією протягом восьми століть від заснування Московії було і залишається мистецтво. Тут і протиставлення київського партесного церковного співу знаменному московському, і досягнення українського іконопису, якому притаманні ренесансні риси, на відміну від застиглої московської іконографії візантійського зразка, і козацьке бароко як виклик російському катерининському класицизму, і, безумовно, уся традиція нової української літератури, починаючи від І. Котляревського, аж до потужного постколоніального дискурсу післячорнобильської доби, який з 2014 року набув виразних рис антиросійськості. На думку дослідників, відповіддю на збройну агресію Росії стало «остаточне формування української національної стійкості» (Національна, 2022: 211), складниками якої є процеси декомунізації, дерадянзації, а також спроби «винайдення традицій», які відповідали б конкретному часу – початку XXI століття (Національна, 2022: 218). Ідеться про свідоме осмислення та переосмислення історичного минулого й національного культурного спадку, що сприяло б у висліді формуванню єдиної української національної ідентичності. Важливим інструментом цих процесів є комеморація – увічнення пам'яті про події, або ж, у ширшому значенні, «все те, що єднає людину або спільноту з минулим» (Національна, 2022: 221) – державна символіка, свята, пам'ятники, меморіали. На наш погляд, доцільно додати до цього переліку мистецтво, адже у його зразках заковано надчасові архетипні смисли, які здатні пробудити у реципієнтах почуття національної гордості й свідомість свого коріння. У різних видах мистецтва оприявлено численні стратегії українського культурного опору, але, переважно, вони так чи так зводяться до іншування північно-східних сусідів, усвідомлення власної тожсамості, цілковитого розмежування й подолання «накиненого колоніального комплексу меншовартості» (Агеєва, 2021: 28).

Аналіз досліджень. Вивченню цих стратегій, осмисленню механізмів їхньої дії присвячено численні студії постколоніального спрямування В. Агеєвої, Т. Гундорової, П. Іванишина, О. Забужко, Н. Зборовської, С. Павличко, М. Пав-

лишина, Я. Поліщука, М. Рябчука, Т. Свербілової, О. Сінченка, М. Шкандрія, О. Юрчук та ін. З початком гібридної війни на Донбасі можна спостерігати пожвавлення наукового інтересу до означеної проблематики, про що свідчить поява, зокрема, монографії М. Іванишин «Дискурс національної ідентичності в українському постколоніальному літературознавстві» (2015), збірника наукових праць під редакцією Т. Гундорової та А. Матусяк «Постколоніалізм. Генерація. Культура» (2015), дисертації Н. Ковтонюк «Постколоніальне прочитання дискурсу Революції гідності» (2020), книги есеїв В. Агеєвої «За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини» (2021), колективної монографії науковців Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Ідентичність: текстуальні виміри» (2021). Це дає підстави вважати обраний вектор дослідження **актуальним** у контексті сучасної гуманітаристики.

О. Юрчук, досліджуючи українську літературу у світлі постколоніальної теорії, визначає гендерно відмінні стратегії опору імперському впливу: серед чоловічих дослідниця називає інфантилізм, месіанство, гру (Юрчук, 2013: 54); серед жіночих це – «гра в архетипну українку», жіноче пророцтво як смерть-мовчання, сексуальність, що, окрім сфери власної тілесності, корелює з образом «мудрого міфологічного материнства» (Юрчук, 2013: 65). Остання стратегія актуалізується в українському постмодернізмі, зокрема у творчості О. Забужко та М. Матіос. Саме цю стратегію було взято на озброєння письменницями в незалежній Україні, і саме вона, на наш погляд, знаходить вияв у жіночих витворах мистецтва, які з'явилися з початком гібридної війни – численних малюнках, графіті, муралах, поетичних текстах, піснях. Серед останніх звернемо увагу на хіти СТАСІК «Колискова для ворога» (слова А. Шевченко) та Angy Kreйда / Енджі Крейда «Буде тобі, враже» (слова Л. Горової), котрі й стали **об'єктом** нашого дослідження. **Предмет** розвідки – жіночі архетипні риси в названих вище піснях. Репрезентовані в текстах А. Шевченко та Л. Горової образи адресанток – речниць народу, що веде боротьбу за свою незалежність

і свободу – провокують до міфокритичного прочитання, перекодування й осмислення архетипних рис, які формують стратегію опору сучасного українського жіноцтва (жінка – мати – відьма) на цьому етапі восьмисотлітньої війни. Відтак, виявлення та дослідження реалізації жіночої стратегії опору у сучасних українських піснях є метою нашої студії.

Зазначимо, що обрані для аналізу пісні мають ряд спільних ознак: вони стилізовані під фольклорну традицію, гендерно марковані у плані авторства і виконавства – неможливо уявити чоловіче виконання цих творів без деконструкції авторської інтенції. Ми не випадково назвали ліричних героїнь досліджуваних пісень адресантками: те, що вони співають, має риси послання, адресованого ворогам (адресата оприявлено у назвах – «Колискова для ворога», «Буде тобі, враже»). Можливо, психоемоційну потужність цих послань обумовлено саме тим, що їх озвучують українські жінки, чий голоси для нас – нащадків матриархальної трипільської культури – є виразниками колективного несвідомого народу. І можливо, тим більш вражаючими, макабричними стають ці голоси для росіян, адже в їхній споконвіку патріархальній культурі жінка традиційно упокорена й мовчазна. Українська жінка, архетипна мати, що протистоїть імперській навалі ХХІ століття, «говорить для себе самої» (Юрчук, 2013: 60), від імені українського народу, і те, що вона промовляє, стає виразом і прокляттям для ворогів.

Виклад основного матеріалу. Текст «**Коліскової для ворога**» А. Шевченко – СТАСІК (СТАСІК: 2019) починається з повторюваної дії та імперативу адресного спрямування: «*Рік за роком знову й знову / Цю співаю коліскову, / Ти скорись моєму слову: / Сну! / Сну! / Сну! / Сну!*». Співачка чотири рази наприкінці цього стовпчика (і всіх наступних) промовляє слово «Спи!», яке виконує функцію гіпнотичного маятника (цьому сприяє лірично-наспівна мелодія означеного фрагменту – висхідний тетрахорд, який посилює виразність тексту). У першому куплеті лірична героїня зазначає, що співає саме коліскову, але атмосфера зловісності і таємничості, створена музичними засобами композитором О. Маноцьковим (у тому числі, чергуванням натурального і гармонічного мінору з гуцульським ладом, виконання у динаміці *p* (*piano* – з іт. «тихо»), низька теситура), не залишає сумнівів щодо природи сну, якого вона зичить адресатові.

Другий куплет репрезентує іронічне осмислення неминучості смерті ворога, який сам обрав свій шлях: «*Ой, жаль мені, воріженьку, / Що став*

на цю доріженьку, / Йдеш на смерть, як навіжений. / Сну! / Сну! / Сну! / Сну!». Принагідно звернемо увагу на те, що використана А. Шевченко форма звертання «воріженьку» є аллюзією до тексту державного гімну України: «*Згинуть наші воріженьки, / Як роса на сонці*».

У третьому куплеті стає очевидною природа сну, яким лірична героїня намагається закласти слухача-ворога – це вічний сон, могильний, можливий тільки там, «де немає ні недуг, ні скорбот, ані зітхання» (заупокійний кондак, глас 8): «*Злість покинь, покинь утому – / Більш нема потреби в тому: / Уві сні навек потонеш. / Сну! / Сну! / Сну! / Сну!*».

Цей образ поглиблюється в четвертому куплеті: «*Спатимеш в землі холодній, / Як дитя у моїм лоні. / Ти довіку у полоні. / Сну! / Сну! / Сну! / Сну!*». Виникає дивовижне порівняння: смертний сон у холодній могилі подібний до перебування немовляти у матиному лоні. Але дитина народжується, щоб жити під сонцем і діяти. Ворог заслуговує тільки на смерть і холодне темне довічне небуття. Виконання цього куплету октавою вище у динаміці *F* (*forte* – з іт. «голосно»), а також категорична, безапеляційна перспектива, що очікує на адресата, є підставами розглядати четвертий куплет як кульмінацію пісні.

П'ятий – останній – куплет сформульовано як прокльон, відповідно до чіткої детермінантної логіки: «*Ти ж хотів землі цієї, / Тож тепер змішайся з нею, / Станеш сам моєю землею, / Сну! / Сну! / Сну! / Сну!*». Л. Яковенко стверджує, що прокльони «в найбільшій мірі спрямовані на адресата, передбачають ситуацію наявності спільного фонду знань та певного предмету комунікації» (Яковенко, 2005: 257) – вочевидь, предметом комунікації стає у цьому випадку українська земля, на яку посягають вороги.

Не випадково, на наш погляд, А. Шевченко обирає на позначення ворога граматичну форму однини: це позбавляє текст широкого узагальнення, натомість надає ледь не інтимного відтінку виголошеним сугестивним конструкціям, акцентуючи, замість колективної, персональну відповідальність кожного, хто з ворожими намірами прийшов на нашу землю.

На окрему увагу заслуговує кліп на «Коліскову для ворога»: це моторошне видиво, зняте на донецьких териконах (зауважимо, що Р. Халіков називає терикони «маркерами донецької ідентичності», символом «метафізичного фундаменту сакральної донецької онтології» (Метафізика, 2012: 193, 196)), витримане у чорно-білій кольоровій гамі, яка концептуально підсилює текст. Лірична

героїня – голена жінка в білому із заплещеними очима – з'являється на сьомій секунді. Її довга сукня підкреслює жіночність, а білий колір контрастує з темним тлом. Руки сплетені й складені на грудях у жесті, подібному до молитовного. За її спиною земля – пагорби, терикони, насипи. Під її ногами – земля, вона ступає босоніж. Перші два куплети А. Шевченко (авторка тексту і є солісткою) виконує з ледь помітною динамікою, а в третьому починає співати гучніше і переходить на народну манеру інтонування. Під час виконання четвертого куплету вона поступово розмикає руки і починає водити ними по череву – ідеться про схожість між перебуванням ворога в могилі і дитини в утробі. Короткий програш перед останнім куплетом сповнений пронизливих звуків, схожих на сигнали сирени. Лірична героїня у цей час б'ється на землі у конвульсіях, імітуючи нестерпний біль – можливо, схожий на пологові муки.

У кліпі майже немає неба. Воно з'являється за спиною співачки в останньому куплеті, коли вона у прадавньому жесті здійснює руки, надсилаючи смертне прокляття. У фінальних кадрах біла постать не оглядаючись простує в чорну далечинь. Макабричності надають кліпові яскраво-червоні титри російською мовою, а також секундні вкраплення кадрів із наскельними малюнками доісторичних часів та відомими авторськими полотнами (у кульмінації) на сюжети воєн, революцій, батальних сцен.

В образі жіночої постаті в кліпі актуалізовано одразу декілька традиційних фемінних архетипів. Перш за все, в образі кожної жінки проглядає Юнгіанська аніма (жіноче начало), влада якої над людиною проглядається у «безсвідомій прив'язаності до матері, <...> до першої закоханості та кохання загалом» (Юнг, 1991: 242). Перше враження від жінки в білому на тлі териконів викликає асоціації з жіночністю і чистотою, актуалізує відповідні смисли. Коли біла фігура починає співати, акцент переноситься на її материнську сутність, адже вона співає колискову. К.І. Юнг зазначав, що архетип матері, як і будь-який інший архетип, має «просто неозору кількість аспектів», і виокремлював такі його форми як Праматір і Біла Жінка (богиня) (Юнг, 2018: 113) – створений А. Шевченко образ ефектно поєднав у собі ці іпостасі. Цим, на наш погляд, обумовлено глибинну потужність психоемоційного впливу й естетичного враження, яке викликає «Коліскова для ворога». Виголошене в останніх рядках прокляття «*Ти ж хотів землі цієї, / Тож тепер змішайся з нею, / Станеш сам моєю землею*» виводить на перший план відьомську іпостась цього

жіночого образу. «Жінка була берегинею священного вогню, вона давала життя і приховувала його таємниці. <...> Жінок асоціювали з силами, які вважали окультними, з життям і смертю» (Турунен, 2020: 75) – пише А. Турунен. Тож від матері, що співає колискову, один крок до відьми, яка позбавляє життя.

Варто зазначити, що в російському фольклорі є особлива група колискових із побажанням смерті дитині (Мартинова, 1974: 106). А. Лозова називає їх «парадоксальним типом», «колисковими на смерть», і пояснює їх виникнення, перш за все, соціальними чинниками (бідність, багатодітність, небажаність дитини), проте вказує також на можливі варіанти функціонального навантаження цих пісень – від охоронної (примовляння від смерті) до виховної (залякування неслуха) (Лозова, 2014: 48–49). Саме по собі зіставлення сну і смерті має давню традицію: у грецькій міфології Гіпнос (персоніфіковане божество сну) – це рідний брат Танатоса (бога смерті); вони походять з одного первня і є дітьми ночі й темряви (відповідно, Нюкти й Ереба). Утім, прикметно, що в російській національній картині світу сон і смерть співіснують не паралельно, а послідовно: у колисковій буквально виголошується побажання заснути «вічним сном», тобто перейти з одного процесу в інший. Тим більш моторошною, макабричною має бути рецепція російськими окупантами пісні СТАСІК (Анастасії Шевченко) «Коліскова для ворога»: якщо для українців це радше замовляння, яке має боронити від непроханих гостей («воріженьків»), то росіяни здатні відчутти в ньому архаїчний, архетипний для них сенс снувмирання, якому, як у дитячій колисці, неможливо опиратися. Варто також відзначити хтонічну енергетику, актуалізовану в кліпі на пісню А. Шевченко: чорні терикони, формула смерті ворога в обіймах землі, яку він не спромігся захопити, босі ноги співачки на чорному ґрунті – усе це є символічним відбиттям давньослов'янських уявлень про мати-Землю, а також біблійного «Земля еси, і в землю повернешся» (Бут. 3:19).

Наприкінці весни 2022 року інтернет сколихнув хіт гурту «Angy Kreyda / Енджі Крейда» на слова поетеси Людмили Горової «**Буде тобі, враже**» (Енджі: 2022). Авторка тексту стверджує, що написала його «в дуже “чорний” період (після оприлюднення інформації про звільнену Київщину – А.Д.), коли широко відкрилося те, що роблять росіяни на окупованих територіях»; разом із тим відзначає терапевтичне призначення вірша: «Так я намагалася справитися з болем. Іншого способу виразити свої почуття не було.

Виявилось, що цей вірш став терапевтичним не тільки для мене. Потім з'явилася ця неймовірна пісня» (Вірш, 2022).

Музику до тексту Л. Горової написала 25-річна вокалістка з Рівненщини Ангеліна Катажинська. Монотонна мелодія медитативного характеру наслідує одноманітну речитативність тексту. Обидві авторки композиції одноставно стверджують, що це «сильний прокльон» (Буде, 2022). З точки зору закладеної інтенції («Буде тобі, враже, так, як відьма скаже»), вочевидь, так і є. «Літературознавча енциклопедія» дає таке визначення прокляття / прокльону: це «стійка словесна формула, побажання комусь лиха, кари Божої, яке часто виголошували у міжособистісних конфліктах, соціальних катастрофах» (Літературознавча, 2007, Т.2.: 279). І. Зварич характеризує прокльони як малий фольклорний жанр, ставить його поряд з божбою, замовлянням, клятвою (Лексикон, 2001: 449). З огляду на значний обсяг вірша Л. Горової та багатократне побажання різноманітного лиха ворогові, на наш погляд, доцільніше розглядати цей текст як замовляння («словесна формула, яка має репутацію невідворотного засобу для досягнення певних результатів» (Лексикон, 2001: 213)) або закляття («магічна формула, близька до замовляння, побажання лихого, вживається як імператив» (Літературознавча, 2007, Т.1.: 379)).

Вважається, що замовляння виконуються у певному місці і у певний час, їх виголошують речитативними тирадами та супроводжують виконанням певних дій (чаклуванням) (Літературознавча, 2007, Т.1.: 380). Текст пісні «Буде тобі, враже» відповідає декільком зазначеним умовам: «Сію тобі в очі, / сію проти ночі. / Буде тобі, враже, / так, як відьма скаже», – лірична героїня виконує магічну дію вночі, супроводжуючи її імперативною конструкцією, яка стає рефреном усієї пісні. Дальший текст побудовано за характерною для східнослов'янських замовлянь формулою *quomodo* – синтаксичною конструкцією, яка організована через протиставлення, у цьому випадку «скільки – стільки»: «Скільки в святу землю / впало зерен жита, / Стільки разів буде / тебе, враже, вбито. / Скільки, враже, півень / вночі кукуріка, / Стільки днів у тебе / доживати віка». Цей принцип стає базовим і для другого куплету: «Скільки зробиш, враже, / кроків по Вкраїні, / Стільки твого ляже / роду в домовині»; лихе побажання тут набуває поступового наростання, поширюється не лише на персонального ворога, а й на весь його рід, тож маємо підстави говорити про висхідну градацію як спосіб організації тексту.

Між першим і другим, а також третім і четвертим куплетами є короткий приспів: «*Богові – Боже, / Ворогу – вороже. / Буде тобі, враже, / так, як відьма скаже*». Антитеза «Боже – вороже» – це, можливо, ремінісценція до вислову Христа, який зустрічається у трьох синоптичних Євангеліях: «Кесареві кесарево, Богові – Боже». Цю фразу була частково розтлумачено апостолом Павлом у посланні до римлян (Рим. 13:1–7): «Тож віддайте належне усім: кому податок – податок, кому мито – мито, кому страх – страх, кому честь – честь». У тексті Л. Горової закладено аналогічну настанову: кожному належне, заслужене.

Поступово у поезії накопичуються магічні образи («*Тільки на пів світу, / чорного пристіту*»), дії ритуального характеру, які провокують негативні наслідки для ворога та його родини: «*Писанку розпишу, / люльку заколишу, / Матір твою, враже, / без дітей залишу. / Батька твого, враже, / смертю заспокою, / Жінку твою, враже, / висушу ганьбою*». Фактично, третій куплет є спробою відвернути від себе і передати ворогові лихо, яке він приносить, віддзеркалити його. Четвертий куплет кульмінаційний, у ньому ідеться про невідворотну страшну смерть і посмертні муки: «*Як просію горе / крізь дрібненьке сито, / Станеш ти про пекло / Господа просити. / Та не буде, враже, / смерть твоя легкою, / Та й у смерті, враже, / не знайдеш спокою*». «Просіяти горе крізь сито» – у цьому вислові також убачаємо біблійну ремінісценцію, цього разу з книги пророка Ісаї: «Він (Бог – А.Д.) пересіватиме народи решетом виснаження» (Іс. 30:28); принагідно зауважимо, що значна кількість ремінісценцій з релігійних текстів не суперечить жанровій специфіці замовлянь, адже, як писав М. Грушевський, «на первісну стихію сильно налягла верства християнська, <...> християнський ритуал був широко використаний для магічних завдань» (Грушевський, 1993: 143). Останні рядки пісні немов запечатують прокляття, фіксують його невідворотність: «*Слово моє липке, / Слово моє кріпке*» (використання старослов'янізму «кріпке» надає текстові піднесеного пафосу, урочистості).

Фінал пісні – п'ятикратне повторення рефрену, у якому образ відьми набуває різних жіночих іпостасей (матері, дружини, дівчини, дитини): «*Буде тобі, враже, / так, як мати скаже. / Буде тобі, враже, / як дружина скаже. / Буде тобі, враже, / як дівчина скаже. / Буде тобі, враже, / як дитина скаже. / Буде тобі, враже, / так, як відьма скаже*». З цього приводу маємо коментар авторки, Л. Горової: «...коли він (вірш – А.Д.) уже почав писатися, зрозуміла, що це, власне, не про відьму, а

про жінку. Жінка, яка не на передовій, яка не може бачити ворога в приціл снайперської гвинтівки і повернути йому заподіяне» (Вірші, 2022). Жінки як стать, яка в більшості перебуває в тилу й не є носієм зброї, мають іншу зброю – психологічну: у них своя «спецоперація» проти ворога, яка полягає в залякуванні та боротьбі на метафізичному рівні.

Композицію *Angy Greyda* на слова Л. Горової «Буде тобі, враже» візуалізовано почасти в кітчевому форматі. Так, на перших секундах з'являється дівчина-«відьма» з різними очима, а загалом антураж кліпу складають кістки, коров'ячий череп, сухі гілки, свічки, дзеркала, змії, ляльки-вуду з голками, людський череп, фігури у чорних каптурах тощо. Однак, почергове вкраплення фото- та відеофрагментів з понівеченими будинками, розстріляними автівками, соняшниковим полем та українським прапором, на наш погляд, дозволяє уникнути примітивізації кліпу, акцентуючи магічний, ритуально-обрядовий складник композиції: маємо трійцю дівчат, які ходять круг багаття і стрибають через нього, палять свічки, розписують (згідно з текстом) писанки, – усе це посилює словесну формулу прокльону, репрезентує відьомський архетип у його споконвічній двоїстості: відьма – чарівна жінка та знаюча мудра мати, вона ж – небезпечна та страшна істота, здатна завдати болю (Сірко, 2022: 424). Як і в «Колисковій для ворога», у ситуації протистояння ворогам відьомський архетип накладається на образ архетипної матері, набуваючи рис Берегині роду, яка виконує свою функцію за допомогою захисної магії та звернення до потойбічних сил. За змістом «Колискова для ворога» і «Буде тобі, враже» демонструють динаміку зміни суспільного ставлення українців до ворогів: від погрози смертним сном у 2019-му до відверто вбивчого прокляття у 2022-му.

А. Ткач вважає, що стилізація фольклору притаманна «як для творів провідних класиків української композиторської школи, так і для колективів, що працюють у різних напрямках неакадемічної музики сьогодення» (Ткач, 2021: 205), тож А. Шевченко і гурт *Angy Greyda* спрацювали цілком у руслі традиції (у цьому контексті доречно буде згадати, що два останні роки поспіль Україну на Євробаченні презентували гурти виразно фольклорного спрямування – *GoA* та *Kalush Orchestra*). На думку А. Волкова, музична і словесна форма колискової вказують на архаїчне походження жанру та його спорідненість із магічними навіюваннями – замовляннями (Лексикон, 2001: 255). Що ж до замовлянь, то це пласт фольклору, у якому «перед нами постає якщо й не найархаїчніший, то, принаймні, близький до

такого шару язичницької свідомості та язичницької культури» (Українські, 1993: 8). Відтак витримані у максимально близьких до замовляння формах пісні «Колискова для ворога» і «Буде тобі, враже» позначено ідентичним тяжінням до маніпулювання ворожою свідомістю задля досягнення мети – цілковитого здолання й перемоги. Їм також властиве чітке функціональне відображення адресата у вигляді спеціальних формульних висловів, притаманне магічно-сакральним текстам українського фольклору (І. Гунчик пояснює цю особливість замовлянь тим, що «безпосередній вплив у процесі виконання okazіонально-обрядового твору відбувався на людську підсвідомість, тобто на духовну сутність індивіда», який міг «перебувати на значній відстані, займатися зовсім сторонніми справами» (Гунчик, 2011: 196)). Утім, у магічних замовляннях найчастіше мало місце називання адресата на ймення. Тексти ж А. Шевченко та Л. Горової, хоч і персоналізують відповідальність кривдників через уживання граматичної форми однини, менше з тим, адресовані узагальненому образу ворога – кожному нападникові, який ступить на українську землю, тому основними формулами на його позначення стали звертання «*воріженьку*», «*враже*».

Висновки. Культура і мистецтво під час гібридної війни перетворилися на особливо важливе поле метафізичного протистояння української і російської ментальності. Поки ЗСУ тримають фронт, українські жінки в тилу протидіють ворогові доступними їм засобами, зокрема створюючи символічні тексти, пісні, такі, як «Колискова для ворога» *СТАСІК* (2019; до речі, солістка А. Шевченко – ветеран війни на Донбасі, і нині також перебуває на фронті) і «Буде тобі, враже» *Angy Greyda* (2022). Комплексний розгляд цих фактів мистецтва з урахуванням жанрового синкретизму пісні як літературно-музичного твору оприявнив фольклорне та магічно-сакральне начало в текстах А. Шевченко та Л. Горової, що дало можливість ідентифікувати їх у жанрових межах замовляння як одного з найбільш архаїчних феноменів людської свідомості. Візуалізація аналізованих пісень (музичні кліпи), на наш погляд, є вдалою та ефектно ретранслює закладені в авторських текстах інтенції опору, навіювання, прокльону. Відео-кліпи обох пісень посилюють естетичне враження від текстів шляхом використання алюзій на доісторичну архаїку (фрагменти печерних малюнків у «Колисковій для ворога», коров'ячий череп – у «Буде тобі, враже» тощо). Високий рівень популярності витворів українських мисткинь, про що свідчить зокрема кількість переглядів на офіцій-

них YouTube-каналах (1,5 млн – «Колискова для ворога» і 7,5 млн – «Буде тобі, враже» на жовтень 2022 року), обумовлений, на нашу думку, актуалізацією міфологічних первнів, архетипів колективного несвідомого – жінки-матері-відьми, яка протистоїть ворогові, владаючи його життям і смертю. Така жінка – справжня Берегиня, Праматір народу. Для сьогоденного українського жіноцтва це надзвичайно близький та потужний

образ, адже кожна з нас – мати / донька / сестра / дружина, яка, як і століття тому, веде власний бій в ім'я свого роду. Відтак актуалізовані у текстах А. Шевченко та Л. Горової, представлені у відеокліпах «Колискова для ворога» СТАСІК і «Буде тобі, враже» Angy Greyda архетипні образи жінки-матері-відьми засвідчують тяглість стратегії жіночого опору ворожому впливові країни-агресора в сучасній українській культурі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеева В. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. К.: Віхола, 2021. 360 с.
2. Буде тобі, враже, так, як відьма скаже: пісня рівненського гурту збрала понад пів мільйона переглядів. URL: <https://kultura.rayon.in.ua/news/526350-bude-tobi-vrazhe-tak-yak-vidma-skazhe-pisnya-rivnenskogo-gurtu-zibrala-ponad-piv-milyona-pereglyadiv> (дата звернення: 19.10.2022).
3. Вірш «Враже» був написаний у «чорний» день як терапевтичний – Людмила Горова / Подкаст «Війна. Інформаційний марафон». URL: <https://hromadske.radio/podcasts/viyna-informatsiynnyu-marafon/virsh-vrazhe-bulo-napysanyu-u-chornyy-den-iyak-terapevtychnyy-liudmyla-horova> (дата звернення: 19.10.2022).
4. «Вірші – моя терапія», – поетка Людмила Горова про війну, творчість і чому її так бояться росіяни. URL: <https://uacrisis.org/uk/poetka-gorova> (дата звернення: 22.10.2022).
5. Грушевський М.С. Історія української літератури : В 6 т. 9 кн. Т. 1. / Упоряд. В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Приміт. Л.Ф. Дунаєвської. К.: Либідь, 1993. 392 с.
6. Гунчик І. Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 232 с.
7. Енджі Крейда / Angy Greyda. «Буде тобі, враже». YouTube, 23 May 2022. Video, 4:13. URL: https://youtu.be/cdEEff7_rU (дата звернення: 28.10.2022).
8. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / За ред. А. Волкова та ін.. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
9. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
10. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
11. Лозова А. Проблема класифікації жанру колискової пісні у російській музиці. *Київське музикознавство*. 2014. Вип. 49. С. 47–57.
12. Мартынова А.Н. Опыт классификации русских колыбельных песен. *Советская этнография*. 1974. № 4. С. 101–115.
13. Метафізика Донецька. Філософські есе. Донецьк: Донецьке відділення Наукового товариства ім. Шевченка, ТОВ «Східний видавничий дім», 2012. 199 с.
14. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. 552 с.
15. Сірко Р.В., Слободяник В.І. Психолінгвістичний аналіз демонічних жіночих архетипічних образів. «Перспективита інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2022. № 8 (13). С. 420–432.
16. СТАСІК. Колискова для ворога. YouTube, 19 September 2019. Video, 3:52. URL: <https://youtu.be/40WD9RDAMVc> (дата звернення: 28.10.2022).
17. Ткач А. Сучасна стилізація українського пісенного фольклору. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтва. Серія: Музичне мистецтво*. 2021. Т. 4 (2). С. 201–208.
18. Турунен А. Ознаки добра і зла. Забобони: Історія забобонних звичаїв / Арі Турунен; пер. з фінськ. І. Малевич. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; Київ : Ніка-Центр, 2020. 192 с.
19. Українські замовляння / Упоряд. М.Н. Москаленко; Авт. передм. М.О. Новикова. К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1993. 309 с.
20. Юнг К.Ю. Архетип и символ. М.: Канон, 1991. 330 с.
21. Юнг К. І. Архетипи і колективне несвідоме / Переклала з німецької Катерина Котюк; науковий редактор українського видання Олег Фешовець. 2-ге опрац.вид. Львів: Видавництво «Астролябія», 2018. 608 с.
22. Юрчук О. У тіні імперії: Українська література у світлі постколоніальної теорії. К.: ВЦ «Академія», 2013. 224 с.
23. Яковенко Л.І. Українські прокльони у лінгвоментальному аспекті. *Записки з загальної лінгвістики: Зб. наук. праць*. 2005. Вип. 6. С. 255–264.

REFERENCES

1. Aheieva V. Za lashtunkamy imperii. Esei pro ukrainsko-rosiiski kulturni vidnosyny. [Essays on Ukrainian-Russian cultural relations]. K.: Vikhola, 2021, 360 p. [in Ukrainian].

2. Bude tobi, vrazhe, tak, yak vidma skazhe: pisnia rivnenskoho hurtu zibrala ponad piv miliona perehliadiv. [You will get as the witch would say: the song of the Rivne band has collected more than half a million views]. URL: <https://kultura.rayon.in.ua/news/526350-bude-tobi-vrazhe-tak-yak-vidma-skazhe-pisnya-rivnenskogo-gurtu-zibrala-ponad-piv-milyona-pereglyadiv> (date of access: 19.10.2022) [in Ukrainian].
3. Virsh «Vrazhe» buv napysanyi u «chornyi» den yak terapevtychnyi – Liudmyla Horova / Podkast «Viina. Informatsiinyi marafon». [The poem “Enemy” was written on a “black” day as a therapeutic one – Liudmila Horova / Podcast “War. Information marathon”]. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/viina-informatsiynyy-marafon/virsh-vrazhe-bulo-napysanyy-u-chornyy-den-ia-terapevtychnyy-liudmyla-horova> (date of access: 22.10.2022) [in Ukrainian].
4. «Virshi – moia terapiia», – poetka Liudmyla Horova pro viinu, tvorchist i chomu yii tak boiatsia rosiiany. [Poems are my therapy, – poetess Liudmila Horova about war, creativity and why Russians are so afraid of her]. URL: <https://uacrisis.org/uk/poetka-gorova> (date of access: 22.10.2022) [in Ukrainian].
5. Hrushevskiy M.S. Istoriiia ukrainskoi literatury. [History of Ukrainian literature]: in 6 volumes 9 books V. 1. K.: Lybid, 1993. 392 p. [in Ukrainian].
6. Hunchyk I. Ukrainskyi mahichno-sakralnyi folklor: struktura tekstu ta osoblyvosti funktsionuvannia. [Ukrainian magical-sacred folklore: structure of the text and features of functioning]. Lviv : LNU imeni Ivana Franka, 2011. 232 p.
7. Angy Creyda. “Enemy”. YouTube, May 23 2022. Video, 4:13. URL: https://youtu.be/cdEEff7_rU (date of access: 28.10.2022) [in Ukrainian].
8. Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva. [Lexicon of general and comparative literature] / Eds. Volkova A. and colleagues. Chernivtsi: Zoloti Lytavry, 2001. 636 p. [in Ukrainian].
9. Literaturoznavcha entsyklopediia. [Literary encyclopedia]. In 2 volumes. V. 1 / Kovaliv Yu.I. K.: Vydavnychiy tsentr “Akademiiia”, 2007. 608 p. [in Ukrainian].
10. Literaturoznavcha entsyklopediia. [Literary encyclopedia]. In 2 volumes. V. 2 / Kovaliv Yu.I. K.: Vydavnychiy tsentr “Akademiiia”, 2007. 624 p. [in Ukrainian].
11. Lozova A. Problema klasyfikatsii zhanru kolyskovoï pisni u rosiiskii muzytsi. [The problem of classifying the lullaby genre in Russian music]. *Kyivske muzykoznavstvo*. 2014. Vyp. 49. pp. 47–57. [in Ukrainian].
12. Martynova A.N. Opyt klassifikatsii russkikh kolybelnykh pesen. [Experience in classifying Russian lullabies]. *Sovetskaya etnografiya*. 1974. No. 4. pp. 101–115. [in Russian].
13. Metafizyka Donetska. Filosofski ese. Donetsk: Donetske viddilennia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka, TOV «Skhidnyi vydavnychiy dim», 2012. 199 p. [in Ukrainian].
14. Natsionalna stiikist Ukrainy: stratehiia vidpovidi na vyklyky ta vyperedzhennia hibrydnykh zahroz: natsionalna dopovid / red. kol. S. I. Pyrozhkov, O. M. Maiboroda, N. V. Khamitov, Ye. I. Holovakha, S. S. Dembitskyi, V. A. Smolii, O. V. Skrypniuk, S. V. Stoietskyi / Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Kyiv, 2022. 552 p. [in Ukrainian].
15. Sirko R.V., Slobodianyuk V.I. Psykhohnhvistychnyi analiz demonichnykh zhinochykh arkhetychnykh obraziv. [Psycholinguistic analysis of demonic female archetypal images]. «*Perspektyvyta innovatsii nauky*» (Seriiia «Pedagogika», Seriiia «Psykhohlohiia», Seriiia «Medytsyna»). 2022. No. 8 (13). pp. 420–432. [in Ukrainian].
16. STASIK. “Kolyskova dlia voroha”. [Lullaby for the enemy]. YouTube, 19 September 2019. Video, 3:52. URL: <https://youtu.be/40WD9RDAMVc> (date of access: 28.10.2022) [in Ukrainian].
17. Tkach A. Suchasna stylizatsiia ukrainskoho pisennoho folkloru. [Modern stylization of Ukrainian song folklore]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seriiia: Muzychne mystetstvo*. 2021. V. 4 (2). pp. 201–208. [in Ukrainian].
18. Turunen A. Oznaky dobra i zla. Zabobony: Istoriiia zabobonnykh zvychaiv [Signs of good and evil. Superstitions: History of superstitious customs] / Ari Turunen; per. z finsk. I. Malevych. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko; Kyiv: Nika-Tsentr, 2020. 192 p. [in Ukrainian].
19. Ukrainski zamovliannia [Ukrainian spells] / Uporiad. M.N. Moskalenko; Avt. peredm. M.O. Novyкова. K.: Vydavnytstvo khudozhnoi literatury «Dnipro», 1993. 309 p. [in Ukrainian].
20. Yung K.YU. Arkhetip i simvol. [Archetype and symbol] M.: Kanon, 1991. 330 p. [in Russian].
21. Yung K. G. Arkhetypy i kolektivne nesvidome [Archetypes and the collective unconscious] / Pereklala z nimetskoi Kateryna Kotiuk; naukovyi redaktor ukrainskoho vydannia Oleh Feshovets. 2-he oprats.vyd. Lviv: Vydavnytstvo «Astroliabiia», 2018. 608 p. [in Ukrainian].
22. Yurchuk O. U tini imperii: Ukrainska literatura u svitli postkolonialnoi teorii. [In the shadow of the empire: Ukrainian literature in the light of postcolonial theory]. K.: Vydavnychiy tsentr «Akademiiia», 2013. 224 p. [in Ukrainian].
23. Yakovenko L.I. Ukrainski proklony u linhvomentalnomu aspekti. [Yakovenko L.I. Ukrainian curses in the linguistic aspect]. *Zapysky z zahalnoi linhvistyky: Zb. nauk. prats.* 2005. Vyp. 6. pp. 255–264 [in Ukrainian].